

REKURENTNÉ PREDLOŽKOVO-MENNÉ SPOJENIA V NEMČINE AKO VÝRAZOVÉ PROSTRIEDKY EPISTEMICKEJ MODÁLNOTI¹

Monika Hornáček Banášová

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

HORNÁČEK BANÁŠOVÁ, Monika: Recurrent preposition-noun combinations in German as means of epistemic modality. *Philologia*, vol. XXX n° 2 (2020): 191–204.

Abstrakt: Téma príspevku je zameraná na problematiku lexikálno-syntagmatickej kombinatoriky uzuálnych slovných spojení s funkčným slovom a zaoberá sa binárnymi spojeniami predložky s podstatným menom, ktorým sa vo výskume viac-slovných spojení v nemčine nevenovala veľká pozornosť. V článku sú uvedené slovné spojenia analyzované z hľadiska formálneho i obsahového, pričom sa sústreďujeme predovšetkým na spojenia v oblasti modálnosti. Tieto slovné spojenia vyjadrujúce postoj hovoriaceho možno označiť ako doposiaľ systematicky nepreskúmané výrazové prostriedky modálnosti.

Kľúčové slová: predložkovo-menné spojenia, slovné spojenia, frazeológia, modálnosť, postoj hovoriaceho

Abstract: The topic of the paper focuses on the problematic of lexical-syntagmatic combinatorics of word units with function words and deals with a binary preposition-noun phrases, which has not received much attention in the research of multiword phrases in German. In the article, they are analyzed formally and in terms of content, focusing primarily on word-combination in the field of modality. These word phrases with the meaning of the speaker attitude prove to be hitherto disregarded expressions of modality.

Keywords: preposition-noun phrases, word phrases, phraseology, modality, speaker attitude

¹ Článok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0352/20 *Konfrontačný výskum lexikalizácie konštrukčných modelov v nemčine a slovenčine*.

ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Cieľom príspevku je upriamiť pozornosť na nemecké predložkovo-menné spojenia (PMS) v modálnom význame, ktoré patria medzi výrazové prostriedky modálnosti, hoci sa v relevantných nemeckých gramatikách uvádzajú len sporadicky. Uzuálne slovné spojenia, medzi ktoré PMS patria, sú štruktúrne i sémanticky veľmi heterogénna skupina. Skúmame binárne slovné spojenia predložky a podstatného mena s nulovým členom (napr. *mit Sicherheit = s istotou, ohne Zweifel = bez pochyb*) a popisujeme ich formálne a významové vlastnosti, na základe ktorých ich možno zaradiť medzi výrazové prostriedky modálnosti.

Analýza PMS vychádza z výskumu v rámci projektu VEGA 1/0352/20 *Konfrontačný výskum lexikalizácie konštrukčných modelov v nemčine a slovenčine* realizovanom na Katedre germanistiky Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Nutnosť bližšieho preskúmania kombinatoriky predložiek s podstatnými menami vychádza z empirických poznatkov, že funkčné slová majú vzhľadom na ich lexikálno-syntagmatickú spájateľnosť diferencovanejšie obmedzenia v ich používaní, než sa doposiaľ prezentovalo. Problematika PMS predstavuje v oblasti výskumu frazeológie novú oblasť, ktorej treba venovať väčšiu pozornosť, pretože na základe ich rekurentného používania v jazyku javia tieto PMS istý stupeň lexikalizácie a ustálenosti.

Konkrétne v oblasti modálnosti možno charakterizovať PMS ako doteraz veľmi málo preskúmanú oblasť, nielen na poli všeobecnej modálnosti, ale predovšetkým v oblasti epistemickej modálnosti, v rámci ktorej sa vyjadruje postoj hovoriaceho k výpovedi.

EMPIRICKÁ BÁZA VÝSKUMU

Dôležitosť skúmania PMS v elektronických jazykových korpusoch sa ukazuje v tom, že na veľkom množstve dát možno skúmať sémantické vlastnosti a funkčné reštrikcie PMS. Korpusová analýza zároveň ponúka možnosť analyzovať skúmané jazykové jednotky v konkrétnych kontextoch používania.

Prvým krokom pri skúmaní PMS je online platforma PREPCON², ktorá dokumentuje frekvenciu výskytu nemeckých PMS a poskytuje základné informá-

² <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/index.html>

cie o ustálenom používaní PMS. Príklady uvedené v tomto článku sa opierajú o *German Web Corpus „deTenTen13“*³.

V rámci analýzy v korpuse sa skúma predovšetkým lexikálne okolie daného PMS. Pod pojmom lexikálne okolie rozumieme kolokačné možnosti PMS, teda schopnosť viazať na seba verbálne či nominálne kolokátory. S problematikou kolokácií je úzko spätá i sémantika PMS, teda skúmanie, v akých situačných kontextoch, tzv. aspektoch používania, sa dané PMS vyskytuje a aké má typické kolokátory v jednotlivých významoch. V tejto súvislosti sa často odhaľujú formálne reštrikcie týchto spojení, ktoré úzko súvisia so sémantickou stránkou PMS.

VÝRAZOVÉ PROSTRIEDKY EPISTEMICKEJ MODÁLNOTI

Oblasť jazykovej modálnosti má široké spektrum výrazových prostriedkov. Najčastejšie a zrejme i najobjektívnejšie kritérium klasifikácie týchto výrazových prostriedkov vychádza z ich definovania na základe formy, tvaru. Na základe tohto kritéria sa v nemeckých gramatikách v rámci jednotlivých slovných druhov alebo tried – modálne slovesá, adverbiá, modálne slová (tzv. *Modalwörter*) či modálne častice – definujú a popisujú ich špecifické vlastnosti na úrovni morfológie, syntaxe a/alebo sémantiky. Viacerí autori však poukazujú na skutočnosť, že v nemeckej lingvistike chýba obsiahla systematická klasifikácia výrazových prostriedkov modálnosti, ich pevné vymedzenie by bolo zrejme komplikované a nepresné (porov. Hirschmann 2015, 23). Samotná problematika jazykovej modálnosti nie je popísaná jednotne. Abraham (2009, 251) napríklad tvrdí, že gramatiky pod pojmom modálnosť rozumejú zväčša len to, čo sa nevzťahuje na realnosť, pravdivosť, a na základe tried a zoznamov výrazových prostriedkov neprispievajú k pojmovému pochopeniu modálnosti.

Vo všeobecnosti sa medzi výrazové prostriedky modálnosti počítajú slovné druhy ako modálne slovesá, modálne adverbiá a modálne častice. V rámci popisu týchto slovných druhov sa spomínajú i modálne významy, zväčša však vo forme istého zoznamu ich formálnych a obsahových vlastností, bez toho, aby sa poukazovalo na súvislosť medzi jednotlivými výrazovými prostriedkami modálnosti. Vo veľmi zjednodušenej podobe by sa lexikálne výrazové prostriedky modálnosti v relevantných nemeckých gramatikách dali zhrnúť nasledovne:

³ <https://www.sketchengine.co.uk/>

- Helbig – Buscha (1998) uvádzajú v rámci danej problematiky modálne slovesá, častice, adverbíá a modálne slová,
- Eisenberg et al. (1998) popisujú modálne slová, modálne častice, modálne adverbíá a tzv. *Kommentaradverbien*⁴,
- Zifonun et al. (1997) vymedzujú v rámci troch zväzkov gramatiky modálne častice a tzv. *Abtönungspartikeln*, vetné adverbíá a modálne slovesá.

Ako vidíme, jednotlivé gramatiky nie sú terminologicky jednotné. Viaceré slovné druhy (pričom sa výslovne o výrazových prostriedkoch modálnosti nehovori) sú často v konkrétnej gramatike pomenované príslušným termínom, hoci obsahovo či funkčne ide o rovnaký slovný druh alebo výrazový prostriedok ako v inej gramatike. Napríklad *Kommentaradverbien* v gramatike od Eisenberga et al. a *Abtönungspartikeln* v gramatike od Zifonun et al. majú rovnakú funkciu ako modálne slová (tzv. *Modalwörter*) v gramatike od Helbiga –Buschu.

Na druhej strane chceme ale týmto zároveň i demonštrovať, že v uvedených najdôležitejších nemeckých gramatikách sa PMS vôbec nespomínajú alebo len okrajovo. Sommerfeld – Starke (1998, 74) zaraďujú okrem modálnych slovičiek, modálnych slov, častíc a adjektív medzi jazykové prostriedky modálnosti aj „modálne spojenia“ (*Modalwendungen*) a uvádzajú na ne príklady typu *in der Tat, aller Wahrscheinlichkeit nach, meines Erachtens*. Zifonun et al. (1997, 1127) sa v rámci modálnych adverbíáliek okrem adjektív a modálnych častíc zmieňujú veľmi okrajovo aj o „predložkových skupinách“ ako napr. *zum Glück, mit Sicherheit, ohne Zweifel, mit Notwendigkeit*. Weinrich (2007, 683) zase v rámci problematiky predložiek nepriamo poukazuje na adverbiálnu povahu PMS. Pri charakteristike predložky *ohne* uvádza, že stojí často so substantívom s nulovým členom, teda v podmienkach zvlášť úzkej zviazanosti bázy a adjunktú. Ukazujú to i adjunktú s *ohne*, ktoré sa lexikalizovali na adverbiálne výrazy a zodpovedajú adjektívnym odvodeninám so sufixom *-los*, teda *ohne Zweifel* (= *zweifellos*); *ohne Mühe* (= *müheless*). Napríklad i v gramatike od Helbiga – Buschu (1998, 512) sa PMS nepomenúvajú priamo, ale v rámci konkurenčných foriem modálnych slov sa označujú ako „predložkové skupiny“ (*Präpositionalgruppen*). Okrem príkladov ako *dem Anschein nach, ohne Zweifel* sa tu uvádzajú i tie, ktoré nemajú priame lexikálne ekvivalenty v rámci modálnych slov (*meinem Erachten nach, nach meiner Ansicht*). Problematiku PMS však autori ďalej nerozoberajú. Ako parafrázu pre modálne slovo *zweifellos* však uvádzajú dokonca PMS *ohne Zweifel* a tým nepriamo poukazujú na

⁴ Touto podtriedou adverbíí môže hovoriaci vyjadriť stupeň presvedčenia alebo istoty o platnosti výpovede, svoj postoj alebo zaujať stanovisko k istému obsahu (Eisenberg et al. 1998, 372).

rovnaké vlastnosti modálnych slov a PMS. Priame poukázanie na PMS v tejto súvislosti však v danej gramatike chýba.

Uvedená analýza modálnych výrazových prostriedkov v relevantných gramatikách ukázala, že PMS v modálnom význame sa v gramatikách síce spomínajú, no zväčša len v kontextoch jazykovej variácie v oblasti modálnosti jazyka. Táto analýza však zároveň nepriamo poukázala na funkčnú podobnosť modálnych PMS a modálnych slov (porov. Hornáček Banášová 2018).

Z tohto dôvodu sa budeme ďalej venovať vlastnostiam modálnych PMS a porovnávať ich s vlastnosťami modálnych slov, čím zároveň popíšeme funkciu modálnych PMS v jazyku. Týmto chceme zároveň upriamiť pozornosť na fakt, že skúmané PMS majú vlastnosti ako zvyčajné výrazové prostriedky modálnosti, ktoré sa v gramatikách uvádzajú.

PREDLOŽKOVO-MENNÉ SPOJENIA V MODÁLNOU VÝZNAME

Predložkovo-menné spojenia v nemčine chápeme ako relatívne ustálené spojenia, tvoria teda lexikalizované frazeologické jednotky. Ich ustálenosť sa prejavuje hlavne použitím nulového člena pred podstatným menom (*mit Sicherheit*), resp. fixovaným spojením predložky a člena (*im Allgemeinen*). Rekurentné neobsadenie člena (nulový člen medzi predložkou a substantívom) sa prejavuje ako znak lexikalizácie a frazeologického charakteru týchto slovných spojení. Ako jednotky jazyka sú však zasadené do konkrétnych kontextov a viažu na seba typických, rekurentných kolokačných partnerov. Sú teda kognitívne ustálené ako samostatné jednotky na základe rekurentného používania a funkčných procesov ustáľovania (porov. Steyer 2018; Ďurčo 2018).

V predošlej kapitole sme poukázali na to, že systematický popis PMS ako výrazových prostriedkov modálnosti v gramatikách absentuje. Toto tvrdenie možno vzťahovať všeobecne i na lingvistický popis PMS. Di Meola (2014) vo svojej práci ku gramatikalizácii nemeckých predložiek charakterizuje PMS ako „predložkové frázy“ (*Präpositionalphrasen*), no analyzuje ich z hľadiska predložiek, teda ako predložky s tvarom syntaktickej štruktúry. Zároveň konštatuje, že vyšší stupeň gramatikalizácie sa týka takých PMS, v ktorých sa nepoužíva člen medzi predložkou a substantívom.

Kiss (2010) tematizuje podmienky vynechania člena v „predložkovo-menných kombináciách“ (*Präposition-Nomen-Kombinationen*). Zisťuje, že tieto spojenia sa v gramatikách až na malé výnimky nepopisujú, hoci pri ich utváraní možno badať isté pravidelnosti. Problematiku vynechania člena v týchto spojeniach spája so štruktúrnymi a interpretačnými faktormi.

Najdôležitejším prínosom pre problematiku PMS sú práce Steyerovej (2018, 2019), ktorá popisuje formálne i funkčné vlastnosti týchto spojení, pričom najväčšiu pozornosť venuje PMS v temporálnom význame.

V posledných rokoch sa na Slovensku zintenzívnili výskumy v tejto oblasti a pozornosť sa venuje i kontrastívnemu hľadisku (Ďurčo 2018; Ďurčo – Hornáček Banášová – Fraščíková – Tabačeková 2019; Fraščíková 2018, 2019; Fraščíková – Hornáček Banášová 2019; Hornáček Banášová 2018; Tabačeková 2019).

V príspevku sa sústreďujeme predovšetkým na PMS v epistemickom význame postoja hovoriaceho. Skúmame PMS, ktoré možno na základe ich významu a používania v jazyku označiť ako epistemické indikátory istoty alebo výrazy postoja hovoriaceho: *außer Frage, außer Zweifel, mit Abstand, mit Sicherheit, ohne Frage, ohne Zweifel*.

Niektoré z týchto PMS sa uvádzajú v analyzovaných gramatikách predovšetkým v spojení s modálnymi slovami ako ich konkurenčné formy. Z tohto dôvodu vedie ďalší výskum PMS nutne k porovnaniu vlastností modálnych slov a PMS. Ako základ pri popise vlastností modálnych slov slúži *Lexikon deutscher Modalwörter* od Gerharda Helbiga a Agnesy Helbigovej (1990), ktorí najpodrobnejšie opisujú syntaktické vlastnosti modálnych slov na základe porovnávania ich funkcie s adverbiami. Relevantné vlastnosti PMS (vychádzajúc z vlastností modálnych slov) preto opisujeme v kontraste s adverbiami:

- PMS – na rozdiel od adverbií – nemožno použiť v otázkach, imperatívnych vetách a želacích vetách:
Kommt er schnell (pünktlich)? – **Kommt er mit Sicherheit (ohne Zweifel)?*
Komm schnell (pünktlich)! – **Komm mit Sicherheit (ohne Zweifel)!*
Käme er doch schnell (pünktlich)! – **Käme er doch mit Sicherheit (ohne Zweifel)!*
- Pri odpovedi na zisťovaciu otázku možno použiť PMS, nie však adverbium:
Kommt der Zug? *Ohne Zweifel. Mit Sicherheit.* – **Schnell. *Pünktlich.*
- Na PMS sa nemožno pýtať doplnovacou otázkou:
Wie kommt er? *Schnell. Pünktlich.*
**Ohne Zweifel. *Mit Sicherheit.*
- Zápor vyjadrený slovom *nicht* stojí vždy za PMS, čo pri adverbiách neplatí:
Er kommt mit Sicherheit nicht. (*Er kommt nicht pünktlich.*)
- PMS nemožno nahradiť zámenom:
Er kommt schnell. → *Er kommt so.*
Er kommt mit Sicherheit. → **Er kommt so.*

Uvedená analýza vlastností PMS teda ukazuje, že tieto spojenia nemajú primárne povahu vetného člena, nemožno ich negovať ani sa na ne pýtať v rám-

ci doplnovacích otázok, ale môžu tvoriť odpoveď na zisťovacie otázky. Sú to vlastnosti, na základe ktorých možno konštatovať, že PMS majú do veľkej miery vlastnosti identické s vlastnosťami modálnych slov.

Morfo-syntaktické vlastnosti týchto spojení ukazujú isté odlišnosti od typických PMS, primárne vystupujúcich v adverbálnej funkcii, a zároveň funkčnú blízkosť s modálnymi slovami. Teda sú veľmi zaujímavé i zo sémantického hľadiska.

Modálne PMS všeobecne, nielen v epistemickom význame, vystupujúce v adverbálnej funkcii, často vykazujú sémantické vlastnosti viacerých podtried⁵ (lokálne, temporálne, kauzálne, modálne). Napríklad pri PMS *ohne Ende* by sa vzhľadom na sémantickú povahu substantíva *Ende* očakával skôr temporálny význam:

Es regnete ohne Ende (ununterbrochen).

Analýza tohto spojenia však ukazuje vo väčšine prípadov modálny význam (intenzita, množstvo, miera):

- *nach der Behandlung schmerzt der Zahn ohne Ende,*
- *man kann Geld ohne Ende verdienen,*
- *dazu gab es Kaffee ohne Ende.*

PMS v epistemickom význame však nemajú typickú adverbálnu funkciu vo vete, ale ako indikátory istoty hovoriaceho stoja nad propozíciou.

Komplexná analýza PMS musí však zahŕňať i morfo-syntaktickú analýzu. Zo syntaktického hľadiska treba brať do úvahy, že skúmané PMS sa nie vždy vyskytujú vo vetách v adverbálnej funkcii, teda relatívne autonómne. Veľmi časté sú prípady, keď sú PMS súčasťou rôznych syntaktických štruktúr, ako napr.:

- funkčné verbálne konštrukcie, tzv. *Funktionsverbgefügen*:
- *außer Frage – etw. steht außer Frage* (tvorí až 89% výskytu v korpuse),
- *außer Kontrolle – außer Kontrolle geraten/setzen* (tvorí 71% výskytu v korpuse),
- predikácie (*etw. ist ohne Zweifel...*),
- súčasť atribútu (*ein ohne Zweifel auch für die Zeitung geeignetes Gerät*),
- obligatórne doplnenie (*im Rahmen von + subst., aus Sorge um + subst.*).

Relatívne časté sú i prípady, keď PMS javia externú alebo internú variantnosť:

- interná variantnosť (*ohne jeden Zweifel*),
- externá variantnosť (*ganz ohne Zweifel*).

⁵ Porov. aj Fraščíková (2018).

S touto formálnou variantnosťou je úzko spätá i sémantická variantnosť. Predovšetkým pri epistemických PMS je charakteristické, že interná variantnosť často naruša sémantické relácie a posúva význam PMS do iných, nie epistemických významových oblastí. Toto tvrdenie možno demonštrovať na PMS *ohne Frage*. Bez variantnosti dané PMS vyjadruje epistemický postoj hovoriaceho:

Es gibt ohne Frage weitere Alternativen. = *sicher* (istota hovoriaceho = epistemický postoj).

PMS s interným rozšírením však už nemá epistemický význam, dokonca stráca i vlastnosti ustálenosti a lexikalizácie a získava status bežného spojenia slov:

Der Verkäufer muss ohne ausdrückliche Frage auf die Mängel hinweisen.
= *ohne gefragt zu werden* (bez dôrazného pýtania sa).

Vidíme, že popis formálnych a sémantických vlastností PMS je veľmi komplexný problém, pričom sa každé PMS vyznačuje vlastnými typickými vlastnosťami týkajúcimi sa tvaru i významu.

PMS AKO VÝRAZY POSTOJA HOVORIACEHO

V nemeckom jazyku existuje množstvo výrazových prostriedkov na vyjadrenie epistemického významu tzv. „indikátorov istoty“ (porov. Helbig – Helbig 1990, 58). Ich význam a tradičné výrazové možnosti sme v článku už popísali. Hlavným cieľom článku však je, aby sme ukázali, že PMS majú byť tiež zaradené medzi výrazové prostriedky modálnosti, konkrétne epistemického významu postoja hovoriaceho, v rámci ktorého hovoriaci vyjadruje svoj postoj k výpovedi, resp. stupeň istoty o pravdivosti výpovede. Potvrďuje tým správnosť predikácie „je to pravda“ a tým správnosť výpovede. Toto presvedčenie hovoriaceho o správnosti výpovede sa označuje ako postoj hovoriaceho.

Na ilustráciu uvádzame viaceré príklady z korpusu⁶, v ktorých sa skúmané PMS používajú na vyjadrenie epistemických významov:

(1) A) *Für mich stand außer Frage, dass er immer recht gehabt hatte.*

B) *Klar, dass es genügend passive Leser gibt, ist außer Frage.*

⁶ Príklady z korpusu „deTenTen13“ v Sketch Engine: <https://www.sketchengine.co.uk/>.

- (2) A) *Es steht außer Zweifel, dass die Angeklagte diesen kleinen Jungen am 5. Februar 1980 tötete.*
 B) *Zu solchen Bezeichnungen gehört außer Zweifel die Bezeichnung der Apostasie von Jahwéh als Sünde des zanáh = Ehebruch...*
- (3) *Und ich habe mir StarCraft II für Mac OS X gekauft, das ist mit Abstand das coolste Spiel seit langem.*
- (4) *Vorab kann man schon mal sagen, dass Wolfram Alpha mit Sicherheit kein Google Killer wird.*
- (5) *Die absolute Spezialität in Niederlande ist ohne Frage die Käseherstellung.*
- (6) *Der Bursche hat ohne Zweifel Talent, aber er rief es, ähnlich wie Lisa, viel zu selten ab.*

V príkladoch (1) a (2) uvádzame po dva príklady, pretože tieto PMS sa relatívne často vyskytujú v rámci funkčných verbálnych konštrukcií (príklady A/). Príklady B) ale ukazujú, že tieto PMS môžu vyjadrovať i epistemické významy, hoci ich výskyt je častejší vo funkčných verbálnych konštrukciách.

V rámci epistemického významu postoja hovoriaceho možno hovoriť dokonca o vyjadrení istoty hovoriaceho, pretože tieto PMS vyjadrujú silné presvedčenie hovoriaceho o pravdivosti obsahu výpovede. Z významového hľadiska je zaujímavé, že uvedené PMS sémanticky zodpovedajú modálnym slovám, ktoré majú identický význam a možno ich označiť ako ich ekvivalenty: *außer Frage, außer Zweifel = zweifelsohne, sicher; mit Abstand = eindeutig; mit Sicherheit = sicher; ohne Frage, ohne Zweifel = zweifelsohne, zweifellos*. Z formálneho hľadiska v danej problematike nemožno nájsť žiadne pravidelnosti pri tvorbe týchto vzájomných ekvivalentov. Pri niektorých badať jasnú slovotvornú motiváciu (*ohne Zweifel = zweifelsohne*), niektoré PMS majú jednoslovný ekvivalent formálne rozdielny (*mit Abstand = eindeutig*). I v problematike jednoslovných ekvivalentov však platí, že každé PMS môže mať v rámci synonymie viaceré jednoslovné ekvivalenty, napr. *mit Abstand = eindeutig, sicher*.

Väčšina PMS je polysémantická, teda môže vyjadrovať viaceré významy, ktoré odzrkadľujú i typické jednoslovné ekvivalenty. Platí to i pre skúmané PMS, ktorých epistemické významy tvoria len istú časť celého spektra významov. Ilustrovať to môžeme na PMS *mit Abstand*. Toto spojenie má viaceré významy, ktoré sa viažu na typické aspekty používania:

- a) priestorová vzdialenosť (rozpätie),
- b) časové rozpätie,
- c) *šport.* odstup v bodovaní,
- d) zdržanlivosť, odstup,
- e) *epist.* istota.

Jednoslovný ekvivalent *eindeutig, sicher* sa prirodzene vzťahuje na epistemický význam d) a nemožno ho použiť v iných aspektoch používania, napr. pri význame c) *mit Absand = zurückhaltend ≠ eindeutig*.

PMS v epistemickom význame teda tvoria formálne i obsahovo zaujímavú súčasť ustálených slovných spojení.

PROBLEMATIKA EKVIVALENCIE – KONTRASTÍVNA ANALÝZA

Kontrastívna analýza tvorí podstatnú časť výskumu PMS. Táto analýza často potvrdzuje, že lexikálne ustaľovanie skúmaných spojení je pre každý jazyk jedinečné. Preto nemožno nájsť jeden univerzálny ekvivalent v inom jazyku, ale treba skúmať PMS v jeho polyfunkčnosti. Pre daný konkrétny aspekt používania je potom vhodné nájsť prototypický ekvivalent, ktorý zohľadňuje heterogénnu sémantiku PMS. V prvom kroku treba dokonca zistiť, či daný významový aspekt používania PMS v cieľovom jazyku vôbec existuje. Teda procesy ustaľovania a lexikalizácie neplatia všeobecne pre všetky jazyky. Monodirekcionálny výskum (nemčina → slovenčina) umožňuje odhaliť rozdiely medzi týmito dvoma jazykmi a exaktne ich popísať.

Ako príklad tohto tvrdenia uvádzame v prehľadnej tabuľke jednotlivé aspekty používania PMS *mit Absand* a sumarizujeme, v ktorých významoch sa PMS v oboch jazykoch používa a v ktorých prípadoch možno v slovenčine použiť priamy ekvivalent v tvare PMS *s odstupom*:

Aspekty používania <i>mit Absand</i>	PMS v jazykoch	Častejšie výrazové prostriedky
1. priestorová vzdialenosť (rozpätie)	DE + ⁷ SK zriedka	<i>s rozdielom, oveľa, omnoho, zďaleka, zďaleka + superlatív adjektíva mit Abstand fahren – dodržiavať odstup</i>
2. časové rozpätie	DE zriedka SK + ⁸	<i>s odstupom času s rozdielom X</i>

⁷ Vysvetlenie skratiek: DE = nemčina; SK = slovenčina; + = používanie PMS; - = nepoužívanie PMS.

⁸ V slovenčine sa využíva predovšetkým ustálená kolokácia *s odstupom času*.

3. <i>šport.</i> odstup v bodovaní	DE + SK +	<i>s odstupom X bodov</i>
4. zdržanlivosť, odstup	DE + SK +	
5. <i>epist.</i> istota	DE + SK -	<i>jednoznačne, absolútne</i>

Vidíme, že v epistemickom význame sa v slovenčine na vyjadrenie istoty nepoužíva priamy ekvivalent, ale adverbiá *jednoznačne, absolútne*.

Problematika ekvivalentov nemeckých PMS v slovenčine je veľmi zaujímavá. Ide o komplexný problém, pričom skúmanie slovenských ekvivalentov pre nemecké PMS zohľadňuje formálne i sémantické paralely i odlišnosti medzi týmito dvoma jazykmi. Pri PMS v epistemickom význame možno badať isté divergencie v ekvivalentnosti. Na túto skutočnosť vplyva hlavne sémantická ambiguita týchto spojení. V oblasti epistemickej modálnosti sa v nemčine používajú PMS častejšie ako v slovenčine, čo má za následok, že nie každé nemecké PMS má v slovenčine priamy ekvivalent v tvare PMS:

<i>außer Frage</i>	} — <i>bez pochyb/bez pochybností, mimo pochybností,</i> <i>bez debaty</i>
<i>außer Zweifel</i>	
<i>mit Abstand</i>	
<i>ohne Frage</i>	
<i>ohne Zweifel</i>	

V slovenčine sa pre skúmané PMS používajú ekvivalenty *bez pochyb/bez pochybností, mimo pochybností, bez debaty*. Nemecké PMS *mit Sicherheit* má ale v slovenčine priamy ekvivalent *s istotou*. Na základe korpusovej analýzy viacerých PMS v epistemickom význame v nemčine a slovenčine vidíme, že v nemčine sa používajú PMS na vyjadrenie epistemických významov oveľa častejšie než v slovenčine. Slovenčina používa na vyjadrenie tohto významu predovšetkým modálne častice a adverbiá⁹. Ďurčo – Steyer – Hein (2015, 113) označujú tento druh ekvivalentných vzťahov ako „interlingválnu formálnu variabilitu“, kde ide o prípady, keď sa sémanticky identické jednotky odlišujú formálne v tvaroch ekvivalentov.

Výsledky kontrastívnej analýzy ukazujú, že v slovenčine sa v týchto epistemických významoch často používa predikatív *je nepochybné* alebo spojenie

⁹ Podobne je to i pri ekvivalentoch nemeckých modálnych sloviess, ktoré majú v slovenčine predovšetkým neverbálne ekvivalenty (porov. Banášová 2013).

plnovýznamového slova s modálnou časticou *bezpochyby, nepochybne*¹⁰. Ako možný ekvivalent prichádza do úvahy spojenie *niet pochyb (o tom), že...*, ktoré sa v Slovenskom národnom korpusu (SNK) vyskytuje relatívne často (2632 nálezov). Slovenské PMS *bez pochyb* má však v SNK nižšiu frekvenciu výskytu (486 nálezov), formálny variant *bez pochybností* 278 nálezov. Hoci majú tieto PMS v SNK viaceré doklady, v Krátkom slovníku slovenského jazyka nie sú uvedené.

Kontrastívna analýza odкрýva rôzne paralely aj rozdiely medzi formálnymi i obsahovými vlastnosťami skúmaných jazykových jednotiek, a ako sme to prezentovali vyššie, môže viesť i k lexikografickému precizovaniu opisu týchto jednotiek jazyka.

ZÁVER

PMS sme charakterizovali ako uzuálne slovné spojenia, ktoré sa vyznačujú istým stupňom lexikalizácie. V článku sme demonštrovali, že ich lingvistický opis nemožno realizovať na základe rovnakých, šablónových postupov, pretože každé PMS je jedinečné vo svojom používaní v danom jazyku, teda aj z kontrastívneho hľadiska. PMS majú isté spoločné tendencie v tvare, kolokabilite a konkrétnom používaní v jazyku, resp. aspektoch používania v jazyku, no každé slovné spojenie treba posudzovať a analyzovať zvlášť. Komplexný opis týchto slovných spojení možno preto realizovať len na základe korpusovej analýzy vyhodnotením veľkého množstva jazykových dát. Takýmto spôsobom možno opísať ich aktuálne používanie v jazyku.

Cieľom príspevku bolo opísať modálne PMS v epistemickom význame a charakterizovať ich ako regulárne výrazové prostriedky modálnosti, čo sme potvrdili i na základe opisu ich formálnych a významových vlastností a porovnaním s ostatnými výrazovými možnosťami epistemických významov. Bližšie sme priblížili formálnu, funkčnú a sémantickú jedinečnosť týchto slovných spojení. Analýza týchto lexikalizovaných jednotiek jazyka ukazuje špecifiká v ich používaní i značné špecifiká z kontrastívneho hľadiska. Z dôvodu rozsahu článku sme sa nemohli jednotlivým bodom venovať dostatočne detailne, ale uvedenou analýzou sme chceli poukázať na fakt, že skúmané PMS možno zaradiť medzi možné výrazové prostriedky epistemickej modálnosti.

¹⁰ slovník.sk uvádza tieto výrazy na vyjadrenie istoty hovoriaceho: • iste • istotne • zaiste • dozaista • naisto • určite • zaručene • bezpečne • bezpochyby • nepochybne • nesporne • zrejme • presne • expr.: isteže • isto-iste • pevne • skalopevne • expr. sväto-sväte • expr.: istučko • istučičko • isto-istučko • isto-istučičko • podistým • akiste • celkom isto • celkom iste • celkom určite • rozhodne • napevno • expr. stopercentne (<https://slovník.aktuality.sk/synonyma/?q=iste>)

Literatúra

- ABRAHAM, Werner. 2009. „Die Urmasse von Modalität und ihre Ausgliederung. Modalität anhand von Modalverben, Modalpartikel und Modus.“ In *Modalität. Epistemik und Evidentialität bei Modalverb, Adverb, Modalpartikel und Modus*, edited by Werner Abraham a Elisabeth Leiss, 251–302. Tübingen: Stauffenburg.
- BANÁŠOVÁ, Monika. 2013. *Deutsche Modalverben und ihre Äquivalente im Slowakischen*. Berlin: Logos.
- ĎURČO, Peter. 2018. „Lexikalisierte PWVs aus kontrastiver Sicht.“ In *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik III*, edited by Monika Hornáček Banášová a Simona Fraščíková, 9–59. Nümbrecht: Kirsch.
- ĎURČO, Peter – Kathrin STEYER – Kathrin HEIN. 2015. *Sprichwörter im Gebrauch*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- ĎURČO, Peter – Monika HORNÁČEK BANÁŠOVÁ – Simona FRAŠČÍKOVÁ – Jana TABAČEKOVÁ. 2019. „Äquivalenz der minimalen lexikalisch geprägten Muster „Präposition + Substantiv“ im deutsch-slowakischen Kontrast.“ In *Yearbook of Phraseology*, 10, 141–171.
- EISENBERG, Peter, etc. 1998. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Band 4. Dudenverlag.
- FRAŠČÍKOVÁ, Simona. 2018. „Die korpusbasierte Untersuchung der ‚lokalen‘ Präposition-Substantiv-Verbindung am Telefon aus kontrastiver Sicht.“ In *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik 3*, edited by Monika Hornáček Banášová a Simona Fraščíková, 60–106. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- FRAŠČÍKOVÁ, Simona. 2019. „Die Präposition-Nomen-Wortverbindungen lokalen Charakters. Eine kontrastive korpusbasierte Untersuchung am Beispiel von ausser Sicht.“ In *Korpusstudien zu Gebrauch und Musterhaftigkeit phraseologischer Minimaleinheiten*, edited by Peter Ďurčo a Jana Tabačková, 145–165. Berlin: Logos Verlag.
- FRAŠČÍKOVÁ, Simona – Monika HORNÁČEK BANÁŠOVÁ. 2019. „IM KURS – AUßER KURS. Die morpho-syntaktische und semantisch-distributionelle Analyse von Präposition-Nomen-Wortverbindungen aus kontrastiver Sicht (Deutsch-Slowakisch).“ In *Formulaic Language: A Multilingual Approach to the Phraseological Patterns. (Reihe Formelhafte Sprache/Formulaic Language)*, edited by Mellado Blanco, Carmen. Berlin u.a. (v tlači).
- HELBIG, Gerhard – Joachim BUSCHA. 1998. *Deutsche Grammatik*. Leipzig: Langenscheidt.
- HELBIG, Gerhard – Agnes HELBIG. 1990. *Lexikon deutscher Modalwörter*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- HIRSCHMANN, Hagen. 2015. *Modifikatoren im Deutschen. Ihre Klassifizierung und varietätenspezifische Verwendung*. Tübingen: Stauffenburg.

- HORNÁČEK BANÁŠOVÁ, Monika. 2018. „Präpositionale Wortverbindungen mit modaler Bedeutung.“ In *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik 3*, edited by Monika Hornáček Banášová a Simona Fraščíková, 147–171. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- KISS, Tibor. 2010. „Bedingungen für den Wegfall eines Artikels: Distribution und Interpretation von Präposition-Nomen-Kombinationen.“ In *Sprachliches Wissen zwischen Lexikon und Grammatik*, edited by S. Engelberg, A. Holer, K. Proost. Berlin: de Gruyter.
- Di MEOLA, Claudio. 2014. *Die Grammatikalisierung duetscher Präpositionen*. Tübingen: Stauffenburg.
- SOMMERFELD, Karl Ernst – Günter STARKE. 1998. *Einführung in die Grammatik der deutschen Sprache*. Tübingen: Niemeyer.
- STEYER, Kathrin. 2018. „Lexikalisch geprägte Muster – Modell, Methoden und Formen der Onlinepräsentation.“ In *Sprachliche Verfestigung. Wortverbindungen, Muster, Phrasem-Konstruktionen*, edited by Kathrin Steyer, 227–264. Tübingen: Narr Verlag.
- TABAČEKOVÁ, Jana. 2019. *Präpositionale Wortverbindungen. Eine kontrastive Fallstudie*. Berlin: Logos.
- WEINRICH, Harald. 2007. *Textgrammatik der deutschen Sprache*. 4., rev. Hildesheim: Olms.
- ZIFONUN, Gisela – Lüdger HOFFMANN – Bruno STRECKER et al. 1997. *Grammatik der deutschen Sprache*, Bd. 3. Berlin: de Gruyter.

Online zdroje

- Slovenský národný korpus. 2020. 31.03.2020. <https://bonito.korpus.sk>.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 31.03.2020. <http://slovník.juls.savba.sk/?w=plagiat&d=kssj4>.
- PREPCON. 31.03.2020. <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/index.html>.
- Duden Wörterbuch. 31.03.2020. <http://www.duden.de/>.
- Sketch Engine. 31.03.2020. <https://www.sketchengine.co.uk/>.

doc. PaedDr. Monika Hornáček Banášová, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám.J. Herdu 2
91701 Trnava
monika.hornacek.banasova@ucm.sk